

O ZLOČINU I KAZNI

REZIME: Dostojevski je deset godina u Sibiru analizirao sudbine i karaktere skitnica i razbojnika „... i uopšte sveg crnog, tužnog života“. Njegovu psihološko budno oko prodrlo je u najtanjanije delove ljudske duše. Opisujući u svojim delima četrdesetak različitih patoloških tipova Dostojevski postaje književnik podzemlja. Roman „Zločin i kazna“ predstavlja svojevrsnu studiju slučaja i raspravu o smislu i besmislu zločina i kazne, centralnih pojmova krivičnog prava. Razmišljanja o zločinu i načinu i svrsi kažnjavanja njihovih učinilaca stara su koliko i ljudska zajednica. Pojedina krivična dela, kao što je ubistvo postoje u svim društvima i vremenima. Ono što se razlikuje jeste reakcija na njih – od odmazde do resocijalizacije, od smrtne kazne do njenog ukidanja. Razlikovala su se i shvatanja o uzrocima koji dovode do kriminalnog ponašanja, da li su faktori koji utiču na pojedinca čisto unutrašnje prirode ili rezultat sadejstva sa spoljašnjim okolnostima i kojima treba dati primat. Izgraditi društvo bez kriminala, izazov je kome niko nije uspeo da odgovori.

Cljučne reči: zločin, kazna

*„Ko hoće istinu, mora se naučiti
veštini čitanja umetničkih dela“
(Lav Šestov)*

1. Uvod

Dostojevski je razrađujući policijski slučaj napisao svojevrsnu studiju o pojedincu, porodici i društvu dotičući se svojim vanrednim promišljanjima psiholoških i filozofskih pitanja.

„Zločin i kazna“ je pre svega, roman ličnosti. U šest delova poput šest činova Dostojevski razvija dramu pojedinca, u dva sloja. Izraz lica, način dijalogske pripovedanja i ton iskaza samo su prozor do psihe junaka. Donji

* asistent, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, snezaprelevic@yahoo.com

sloj drame čine unutrašnji monolozi, dok snovi pišćevih junaka daju romanu psihološku dubinu.

Glavni junak romana „Zločin i kazna“ Fjodora Dostojevskog je mladi Rodion Romanovič Raskolnikov, student prava, koji iz materijalnih razloga prekida studiranje.

U „jami“ društvenog života duša ambicioznog studenta traži izlaz iz bede. U glavi Rodiona Raskolnikova javlja se ideja, koja po poreklu nije ruska. Teorija, koju će mladi Rodion razrađivati u svom skućenom stanu, koji, kako će njegova majka Pulherija Aleksandrovna primetiti, podseća na „mr-tvački sanduk“ jeste primer racionalističke filozofije buržoaskog Zapada u kome se ukorenila misao: „Cilj opravdava sredstvo“.

2. Zločin

Raskolnikov, našavši se u vremenu „koje je izašlo iz zgloba“ poput Šekspirovog Hamleta, postavlja sebi pitanje: ubiti, ili ne ubiti? Dokazati sebi da nisi „važ“. Raskolnikova teorija je poput jednačine precizno proračunata i racionalno opravdana brojno i vrednosno: jedna štetna baba naspram hiljade korisnih mladih, a naposljetku i etički: jedan zločin biće izgladen hiljadama dobrih dela. Raskolnikov, međutim, zapostavlja najvažniji činilac jednačine – prirodu, jer kao što student u krčmi kaže: „Možda je baba štetna i treba je ubiti, ali tu je priroda.“¹

Raskolnikov ubija u odsutnosti Boga. Primer njegove ateističke svesti jeste i njegova teorija, koja je u suprotnosti s Biblijskim načelima. Naime, Raskolnikov ljude deli na „obične“ koji postoje samo iz bioloških razloga i „izabrane“ koji su predodređeni da uništavajući sve što im se nađe na putu, vode čovečanstvo cilju postajući gospodari budućnosti. Pred izvršenja zločina, Raskolnikov razum potiskuje moralna načela i savest, što pisac najbolje otkriva opisujući snove glavnog junaka. San o kobilici predstavlja vremensko udaljavanje od trenutka izvršenja zločina, vraćanje u bezbrižno detinjstvo kada se šeta s ocem, držeći ga za ruku. Drugi san predstavlja prostornu distancu (Egipat) koja istovremeno kontrira svojom mirnoćom izmučenom stanju mladića, koji se i sam pita: „Kakva to sila nadamnom upravlja?“² Kao što će Raskolnikov kasnije priznati Sonji njega je, poput Geteovog Fausta, zaveo Đavo.

Raskolnikov priprema izvršenje presude: saznaje da će baba – Aljona Ivanovna, tačno u sedam sati, biti sama u svom stanu. Dok Raskolnikov sa

¹ Dostojevski, F., (1964). Zločin i kazna, str. 78

² Ibid. str. 86

sekirom ispod kaputa stoji pred vratima Aljone Ivanovne, prebledio i drhtavog glasa prikriva uzbuđenje i umiruje uznemireno srce, sa druge strane stoji nepoverljiva baba, zelenašica i odmerava svaku reč potencijalnog zalagača. Samo vrata dele ubicu od žrtve. Raskolnikov ulazi u stan i ušicama sekire udara po temenu sedu Aljonu Ivanovnu, ona slabo, jedva čujno vrisne i „snizi“ se na pod svoga predsoblja. Rodion Romanovič je skupio svu snagu za mehanički, proračunati, kao mašinom izveden udarac. On uzima od babe ključeve na čeličnoj alci i traži novac u kutiji ispod kreveta, prethodno uzevši babin masni novčanik, u kome je bilo tristasedamdeset rubalja i šezdeset kopejki, u srebru (što Raskolnikov saznaje tek tokom suđenja). Dva krsta i ikonicu joj ostavlja na prsima. Dok pretura po zalagama Aljone Ivanovne, u nezaključan stan ulazi njena sestra Lizaveta, kojoj Raskolnikov presuđuje sečivom, raspolutivši joj lobanju. Rodion Romanovič beži iz stana, pored majstora Pjestrakova i Koha, te Dostojevski uvodi zaplet u radnju svoga romana *Zločin i kazna*.

3. Smisao i besmisao zločina

Nakon izvršenja zločina, pred Raskolnikovim se otvara pitanje Smisla i Besmi-sla zločina. Prvo osećanje koje ga obuzima „preduzevši ono“, jeste osećanje odvratno-sti, koje ubrzo zamenjuje osećanje usamljenosti, Dostojevski kaže: „oko njega, kao da je pala teška magla“. Raskolnikov se „makazama odsekao od svih“, ali se neraskidivo prolivenom krvlju, koju je razum opravdao a savest osudila vezao za svoju žrtvu simbolično prikazano snom u kom Raskolnikov sekirom udara babu, a ona i dalje ostaje živa i smeje mu se.

Raskolnikov pada u teško duševno stanje bola i straha, pre svega kajanja, jer je bio svestan da je ubio čoveka – dve sestre Aljonu i Lizavetu Ivanovnu. Mislio je Raskolnikov da će moći, kao Napoleon, preći i zaboraviti na ubistvo, usmeravajući se na buduće vreme, ali se prevario. Ubistvom babe i njene sestre, počinje Raskolnikovljev put kroz duševni pakao.

Noć Raskolnikova je ispunjena traumama, buniлом. Iz noćnog stanja agonije on prelazi u dnevnu dramu, gde strah od reči, misao o hajci koja se za njim digla, teret od počinjenog zločina, na slobodi predstavljaju veću kaznu od sudske.

4. Istraga

Istražni sudija, Porfirije Petrovič, proverava zalagače Aljone Ivanovne. Posebnu pažnju posvećuje Rodionu Romanoviču.

Brinući da ga ne izdaju reči Raskoljnikova odaju nervi. Tri razgovora Rodiona Romanoviča i istražnog sudije Porfirija Petroviča predstavljaju lucidne studije psihološkog slučaja. Raskoljnikov nije ostavio dokaze, ali jeste sumnju svojim člankom „O zločinu“ štampanom u „Periodičnoj reči“. Porfirije kaže: „Čim sam pročitao članak, ja sam znao: ovaj čovek se neće na tome zaustaviti“. Svoje sumnje Porfirije simbolično kazuje: zločinac psihički izmučen, vrteće se oko njega kao leptir oko sveće, sužavajući krugove, da bi potom izgoreo, a on je znao da će Raskoljnikov doći, čekao ga je, jer je siguran u svoje poznavanje čovekove prirode. Porfirije nekoliko puta ponavlja frazu „sekirom po glavi“ iščekujući reakciju svog sagovornika: „Kada bih ja na vas sumnjao, dragi Rodione Romanoviču, ja bih Vas raspalio kao sekirom po glavi pitanjem: Zašto ste posetili stan ubijene i pitali za krv?“³

U Raskoljnikovu se izmenjuju osećanja krivice i opravdanja svoga zločina. Dostojevski je u Rodiona Raskoljnikova ugradio dve ličnosti – prvu, koja želi da ide dalje, putem genijalca, naučnika i velikih vojskovođa i potonju koja zaustavlja odnosni put moralnim načelima i hrišćanskim uverenjima. Raskoljnikov se od svog zločina do kazne bori između dva glasa, Boga i Đavola, u pronalaženju pravog puta svog života.

Između Raskoljnikova i istražnog sudije vodi se mentalni dvoboj, kako Raskoljnikov razmišlja „igramo se mačke i miša“ ali nije Porfirije jedini koji postavlja zamke, niti Raskoljnikov koji poput Hamleta izigrava ludaka i Dostojevski zavodi svoga čitaoca, iskušava njegovu psihu, stavlja na probu savest, ne dajući svestrane odgovore. Raskoljnikov u očajanju kaže: „Možda sam ja žrtva?“ Ne samo on, već i Marmeladov, Sonja i čitave porodice sugeriraju u nama misao da je društvo, koje je zbog svojih naprednjačkih pobuda potisnulo humanizam, kolevka zločina.

Dostojevski nam kao razloge Raskoljnikovog zločina nameće misao o socijalnom stanju svoga junaka: gazdarica ga tuži zbog neplaćene stanarine, prekida školovanje, neprihvatanje sestrine žrtve Balzakovskog primera, jer oseća da je „lužinska čistoća gora od Sonjine“. Sam junak u razgovoru sa Sonjom tvrdi da njega u zločin nije vukao instinkt gladnog vuka, već želja da sebi dokaže da može da pređe granice, da nije „materija“ za reprodukciju čovekove vrste, čemu ide u prilog činjenica da po babinom ubivstvu nije ni pogledao u novčanik, a poslednjih dvadesetpet rubalja ostavlja Katarini Ivanovnoj, za sahranu njenog muža Marmeladova.

Raskoljnikov traži put spasenja, želi da pobegne od muke i straha, progonjen od Porfirija Petroviča. Traži od Sonje da mu čita vaskrsenje

³ Dostojevski, F., Zločin i kazna, op.cit. str. 486

Lazara iz Vitanije, iz Jevandolja po Jovanu. Sonja čita Lazarevo vaskrsenje Raskoljnikovu iz Lizavetine Biblije, i on uviđa čistotu Sofije Semjonovne.

Raskoljnikov u devojci prostitutki Sonji prepoznaje Božjeg izaslanika, „sveticu“ kojoj pada na kolena, diveći se njenoj žrtvi, videvši u njoj „svekoličku patnju čovekovu“ i velikog čovekoljupca poput Isusa Hrista.

Raskoljnikov priznaje svoj zločin jedino Sonji Marmeladovoj, kao njegovom Spasitelju koji će mu ukazati ponovo na Boga i hrišćanstvo, suprotstavljajući se njego-vim ateističkim rečima: „Ali možda Boga uopšte i nema!“⁴

Rodion Romanovič se pita: „Zar sam ja ubio babu? Ja sam ubio sebe, a ne staricu... staricu je Đavo ubio, a ne ja!“⁵ Rodion Raskoljnikov ne priznaje svoj zločin. On nije počinio zločin, jer zar je zločin ubiti tu babu, vašku štetčinu – zelenašicu što je novac izrabljivala od sirotinje i nosila u manastir za pokoj svoje duše, ne ostavivši ni kopejke svojoj sestri? Međutim, pred Raskoljnikovim je stajao još Porfirije Petrovič i njegova kazna, noćna mora – strah od dnevne svetlosti i susreta sa ljudima koji je osećao bio je isti strah što ga je proganjao noću, u snovima.

Porfirije na sračunat metod mami Raskoljnikova na priznanje. Istražni sudija Porfirije Petrovič konačno osuđuje, bez dokaza, Rodiona Romanoviča za zločin, ubivstvo sestara Aljone i Lizavete Ivanovne: „Ovo je delo fantastično, mračno, savremeni zločin, slučaj našeg vremena, kada se pomutilo srce ljudsko.“⁶

Raskoljnikov će krst od kiparisa treći put kad mu Sonja ponudi, prihvatiti. Na simboličan način Raskoljnikov prihvata Sonjin izlaz iz lavirinta pakla u kome se našao po izvršenju zločina, odbijajući da napusti Rusiju, ili živi u njoj pod duševnim teretom. Raskoljnikov odlazi na pijacu, među ljude, staje, priseti se Sonjinih reči, a Dostojevski opisuje: „Klekao je nasred pijace, poklonio se do zemlje i poljubio prljavu zemlju sa uživanjem i sav srećan. Ustao je i poklonio se...“

Priznanjem Ilji Porohu, zvaničnom službenom licu svog zločina, Raskoljnikov je postao jedna ličnost – spojio je Boga i Đavola, u sebi, posredstvom Sonje – „svetice“ i Lizavetinog vaskrsenja Lazara, iz Vitanije. Rodion Raskoljnikov nije priznao svoj zločin, jer nije priznao ni društvo, ni sud, što ga je osudio na osam godina robije, u Sibiru. Jedino su za njega još postojali Sonja i Bog, kao jedine sudije koje mu mogu odrediti kaznu.

⁴ Dostojevski, F., *Zločin i kazna*, op.cit. deo IV, poglavlje IV

⁵ Ibid. str. 484

⁶ Ibid. deo VI

5. Smisao i besmisao kazne

Dostojevski pored pitanja zločina kao ključno postavlja i pitanje smisla kazne. Noćna stanja agonije, traume, bunilo, strah od reči, misao o hajci koja se za njim podigla, teret od počinjenog zločina za Raskoljnikova predstavljaju veću kaznu od sudske.

U epilogu romana, Dostojevski, u kratkim crtama, rekonstruiše suđenje Rodionu Romanoviču. Islednicima i sudijama okolnost da optuženi nijedanput nije otvorio novčanik učinila se neverovatnom, stoga su dugo nastojali da doznaju zašto samo to lažno prikazuje dok sve ostalo dobrovoljno i istinito priznaje. Psiholozi su, međutim, poverovali u tu mogućnost i iz toga zaključivali (pozivajući se na teoriju o privremenom ludilu) da se sam zločin desio u nekom privremenom ludilu, u bolesnoj monomaniji ubistva i pljačke, samo radi ubistva i pljačke, bez ikakvih daljih ciljeva. Na osnovu toga formiran je zaključak da optuženi nije sasvim nalik na običnog ubicu, razbojnika i pljačkaša.

Ubica je osuđen na robijaški rad lakše vrste osam godina – presuda je ispala blaža nego što se očekivalo s obzirom na težinu izvršenog zločina. Kao olakšavajuće u obzir su uzete sledeće okolnosti: bolest, nemaština okrivljenog, probuđeno kajanje, nehotično ubistvo babine sestre Lizavete, nezdravo stanje njegovih umnih sposobnosti za vreme izvršenja zločina (čovjek vrši dva ubistva, a istovremeno zaboravlja da vrata stoje otvorena), najzad, to što se sam prijavio sudu i priznao krivicu u trenutku kada protiv njega ne samo da nije bilo konkretnih dokaza nego nije postojala čak ni sumnja, jer je verski fanatik Nikolaj lažno optužio sebe. Razumihin je podneo dokaze da je ubica Raskoljnikov, dok se nalazio na univerzitetu, poslednjim sredstvima pomagao jednom siromašnom i tuberkuloznom drugu sa univerziteta i skoro ga izdržavao pola godine, a potom i njegovog starog i iznemoglog oca. I sama njegova bivša gazdarica, majka pokojne Raskoljnikovljeve verenice, posvedočila je da je Rodion spasao dvoje dece za vreme jednog noćnog požara, i tom prilikom zadobio jake opekotine.

6. Zatvorska ćelija u Sibiru

Dok sedi na obali reke, skoro godinu i po dana od izvršenja zločina i devet meseci tamnovanja u Sibiru, zagledan u nomadske kućice, Slobodu, što se jedva, kao tačke naziru, u daljini, Raskoljnikove oči se pune suzama. Bile su to iste one suze s kojima je ljubio rusku zemlju na Senskoj pijaci. Kod Raskoljnikova dolazi Sonja bleđa i potresena od minule bolesti. Dva nesrećna

života se spajaju i nastaje jedan, srećan, pun ljubavi, novi život – put koji se otvara svojom lepotom ispred Rodiona i Sonje:

„Neka smo i poniženi, neka smo i uvređeni, ali smo opet zajedno, neka, neka sad likuju oholi i nadmeni koji su nas ponizili i uvredili...“⁷

U Sibiru, Dostojevski, u epilogu svoga romana „Zločin i kazna“ napušta svog junaka Rodiona Romanoviča Raskoljnikova. Ostaje još samo pitanje koje je Dostojevski ostavio otvoreno: da li je uopšte i postojao zločin? Za Rodiona Romanoviča na njegovom putu, od „zločina“ do priznanja, sigurno da nije.

Sonjina zemaljska ljubav pomogla je Raskoljnikovu da prođe put od Antihrista, do Hrista. U Sibiru, u zatvorskoj ćeliji, čitajući Jevanđelje, Raskoljnikov spoznaje Boga, i shvata: zločin ipak postoji.

7. Kažnjavanje za krivično delo ubistva kroz istoriju

Razmišljanja o zločinu i načinu i svrsi kažnjavanja njihovih učinilaca stara su koliko i ljudska zajednica. U periodu prvobitne zajednici reakcija na kršenje pravila društvenog života jeste organizovana, ali ne od države budući da ona nije postojala, već od zajednice koja je počivala na krvnoj vezi. Raskoljnikov bi bio proteran iz bratstva, odnosno plemena što je u primitivnim uslovima života praktično značilo izlaganje smrtnoj kazni, jer je van zajednice opstanak bio nemoguć. Raskoljnikov je, takođe, mogao biti izložen osveti. Osveta se neretko sreće i danas i predstavlja problem ne samo krivičnog prava, nego i celokupnog društva.

U robovlasničkoj ili feudalnoj državi Raskoljnikov bi bio izložen javnoj osudi i još brutalnijem kažnjavanju, naročito imajući u vidu Raskoljnikova shvatanja koja se protive učenjima crkve, čiji je uticaj u pomenutom razdoblju snažan.

Francuska revolucija (1789. god.) i mlada buržoazija predstavljaju pogodan milje za razvoj ideja o humanom postupanju sa učiniocima krivičnih dela oličenih, pre svega, u učenjima Monteskeja i Rusoa koja su svoju pravnu uobličенost dobili u Deklaraciji o pravima čoveka i građanina 1791. godine.

Raskoljnikova razmišljanja bi možda, pak, bila podržana od radničke klase koja je 1917. godine stvorila prvu socijalističku državu.

Dolaskom Hitlera na vlast, 1933. godine, odredbe direktno uperene protiv principa jednakosti i humanosti nalaze mesto u krivičnom zakonodavstvu čime se napuštaju tekovine buržoaske revolucije. Kako bi se Raskoljnikovo shvatanje o „običnim“ i „izabranim“ ljudima uklopilo u ideologiju fašističke

⁷ Dostojevski, F., (2003). Poniženi i uvređeni, Beograd, Lento

Nemačke? Da li bi društvo koje se zasniva na takvim učenjima podsticalo na vršenje, a možda i opravdalo Rodionov zločin? Da li bi Raskolnikov ponovo ubio? Kako Raskolnikova savest nije opravdala zločin, naročito imajući u vidu činjenicu da se sam prijavio u momentu kada protiv njega nije postojao nijedan dokaz, i njegovo vraćanje religiji, mišljenja smo da bez obzira na ideologiju mladi student prava ne bi ponovo ubio. Smatramo, međutim, da propisi, a naročito strah od kazne, usmeravaju ponašanje pojedinaca čiji moralni principi nisu društveno prihvatljivi, te da svakako u tom smislu ideologije koje opravdavaju vršenje zločina mogu imati razarajuće posledice kako je uostalom pokazala i istorija, a ona je učiteljica života. Samo.. koliko smo mi dobri učenici?! U nijednom suđenju za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i genocid nije se pristupilo psihijatrijskom veštačenju vojnih ili civilnih komandanata. Da li je u vremenu daleko razvijenije tehnologije, kada se u ratnoj industriji proizvodi oružje čije posledice imaju ne samo prostorno, već i vremenski šire dejstvo treba predhodno podvrgnuti psihološkom testiranju lica čije odluke će kreirati živote mnogih ljudi?⁸ Da li bi na Hirošimu i Nagasaki, da su postojale, bila bačene razornije bombe? Da li je lakše samo pritisnuti taster nego gledati neprijatelja u oči? Ne liči li to nekima samo na igricu, a drugima na surovu stvarnost? Kakvo zadovoljenje imaju žrtve iz Japana i Vijetnama od spore, ali (ne)dostižne (ne)pravde. Ipak, možda su sve „Drine ovog sveta krive“ i „nikada se one neće moći sve ni potpuno ispraviti“, ali „nikada ne smemo prestati da ih ispravljamo.“⁹

8. Razvoj shvatanja o uzrocima zločina

Iako je izvršenje krivičnih dela kažnjavano kao pojava štetna po širu društvenu zajednicu od samog nastanka istih, a promišljanja o smrtnoj kazni, uzrocima kriminaliteta i krivičnoj odgovornosti prisutna od Platona i Aristotela, sistematizovana izlaganja se javljaju osnivanjem prvih univerziteta u Severnoj Italiji (krajem XI i početkom XII veka), recepcijom rimskog prava. Do oslobađanja od uticaja crkve dolazi krajem XVI i početkom XVII veka razvojem kapitalističkih odnosa i mlade buržoaske klase koja pomaže razvoj nauke, pre svega prirodnih, ali i filozofije čiji predstavnici kritikuju dotadašnji sistem i predlažu novu organizaciju države – jednom rečju oslobođena stega i crkvenih dogmi, podržana od mlade buržoazije filozofska misao

⁸ Ignjatović, A., (2002). Komandna odgovornost u međunarodnom krivičnom pravu, Beograd, Vojnoizdavački zavod, str. 149

⁹ Andrić, I., (2007). Znakovi pored puta, Beograd, Prosveta

je bujala i predhodila promenama celokupnog društva, pa tako i krivičnog prava.

Predstavnici klasične škole, na čelu sa Čezarem Bekarijem i Anselmom Fojerbahom, smatrali su da čovekova volja nije ničim ograničena te na nju ne mogu uticati nikakvi, ni unutrašnji ni spoljašnji, faktori. U tom smislu, beda u kojoj je mladi student prava živeo nimalo ne opravdava njegove, kao ni Sonjine postupke. Ipak, kazna, prema učenjima predstavnika klasične škole, treba da je usmerena na popravljnje učinilaca krivičnih dela, dakle, ka budućnosti i nema za cilj odmazdu.

Anselm Fojerbah, koga mnogi smatraju osnivačem nauke krivičnog prava, tvorac je teorije o cilju kazne u vidu psihičke prinude, odnosno u sredstvu sprečavanja vršenja krivičnih dela spram ispaštanja. Smatramo da je savest bila dovoljna psihička prinuda koja je Raskoljnikova i naterala da prizna učinjeno delo.

Neuspeh u popravljjanju učinioca predstavnici klasične škole videli su u kazni, odnosno zakonu, čime se zapostavljala ličnost učinioca. Protiv navedenog shvatanja, kao i učenja o slobodi čovekove volje, uperen je najveći broj kritika.

U isto vreme sa učenjem Bekarija i Fojerbaha, pojavljuju se i reakcionarna shvatanja Kanta i Hegela koji zagovaraju princip taliona i odmazde kao kategoričkog imperativa. Kazna je sama sebi cilj i kao odmazda akt pravednosti. To je iskonski osećaj kojim su se rukovali i naši preci u prvobitnoj zajednici a, izgleda, i razlog zašto osveta nikad nije iščezla. Hrišćanski je praštati, ali zašto su onda kazne u doba feudalizma, kada je jedan od glavnih stubova države predstavljala crkva, bile tako surove?

Porast kriminaliteta krajem XVIII i početkom XIX veka skrenuo je pažnju na učinioca krivičnog dela koji se nalazi u središtu tzv. nove, italijanske škole. Čezare Lombrozo, psihijatar koji je dugo radio kao zatvorski lekar, a potom kao profesor sudske medicine, u svom poznatom delu *Čovek-zločinac* (1876. godina) izložio je sistem kriminalne antropologije. Po tipologiji krivaca koju je izvršio Čezare Lombrozo Raskoljnikova bi mogli svrstati u slučajne krivce. Oni ne poseduju sklonost ka vršenju krivičnih dela, ali su izrazito neprilagođeni i neotporni prema spoljnim uticajima. Pristalice antropološke škole su se zalagale za eliminisanje kazni i primenu medicinskih mera prema izvršiocima krivičnih dela.

Po učenju pozitivne škole spoljašnji faktori dovode do izvršenja krivičnih dela kod učinilaca kod kojih postoje unutrašnje predispozicije, te izvršenje krivičnog dela nije rezultat slobodne volje. Stoga reakcija društva zavisi od ličnosti krivca, odnosno njegove opasnosti po društvo – temibiliteta. U

sistemu represivnih i preventivnih mera kakve su predlagane, ako uzmemo da je Raskolnikov slučajni krivac, prema njemu ne bi bile preduzete nikakve mere. Ovakva mogućnost predstavlja jednu od glavnih kritika ove škole. S druge strane, pak, izvršenje krivičnog dela ubistva vređa opšta osećanja, moral i religiju svih ljudi, celog čovečanstva, te po klasifikaciji krivičnih dela čini prirodni kriminalitet koji, po shvatanjima pozitivne škole izvršavaju, po pravilu, krivci iz unutrašnjih uzroka. *Exceptio firmat regulam*.

Profesori krivičnog prava Van Hamel (Holandija), Adolf Prens (Belgija) i Franc fon List (Nemačka) okupili su pristalice srednjeg puta i pokušali da izmire suprotstavljene stavove klasične i italijanske škole. Osnovana je Međunarodna unija za krivično pravo, u nauci krivičnog prava poznata kao sociološka škola. Sociološka škola je ostala indiferentna po pitanju slobode čovekove volje, smatrajući ga filozofskim problemom. Iako kao uzroke kriminaliteta prihvata i individualna svojstva učinioca, primaran značaj daje uslovima društvenog života, naročito ekonomske prirode.

Na osnovama učenja pozitivne škole, posle drugog svetskog rata u Italiji se pojavio nov pokret u nauci krivičnog prava – nova društvena odbrana, koja predlaže nov način reagovanja na opasnosti antisocijalnog ponašanja izvan sistema kažnjavanja i ispaštanja. Reorganizacija sistema krivičnih sankcija zasnivala bi se na rezultatima naučnog upoznavanja ličnosti učinioca i u tom smislu preduzimanja adekvatnih preventivnih i mera resocijalizacije.

9. Zaključak

Pojedina krivična dela, kao što je ubistvo postoje u svim društvima i vremenima. Ono što se razlikuje jeste reakcija na njih – od odmazde do resocijalizacije, od smrtne kazne do njenog ukidanja.¹⁰ Razlikovala su se i shvatanja o uzrocima koji dovode do kriminalnog ponašanja, da li su faktori koji utiču na pojedinca čisto unutrašnje prirode ili rezultat sadejstva sa spoljašnjim okolnostima i kojima treba dati primat. Bilo je pogrešnih puteva, ali i oni, poput onog u Indiju, ponekad, mogu da dovedu do otkrića novog sveta.¹¹

„Istina“, pisao je 1865. godine Lav Nikolajevič Tolstoj završavajući svoj roman *Rat i mir*, „mi ne osećamo našu zavisnost, ali kad uzmemo da smo slobodni, doći ćemo do besmislice; a kad uzmemo da zavisimo od spoljašnjeg sveta, vremena i uzroka doći ćemo do zakona.“¹²

¹⁰

¹¹ Čejović, B., (2006). *Krivično pravo*, Beograd, Dosije, str. 88.

¹² Tolstoj, L., (2003). *Rat i mir*, Beograd, Dereta

Konačni odgovori nisu dati. Oni nisu ni mogući budući da pravo prati često i burne promene u društvu, ali i čovekovoj svesti koja se razvija pod uticajem saznanja do kojih dolaze druge nauke poput psihologije i medicine. *Panta rei*.

Izgraditi društvo bez kriminala, izazov je kome niko nije uspeo da odgovori.

Velikim književnicima se može pokloniti poverenje kakvo poklanjamo velikim političkim misliocima, što je i Aristotel verovatno imao na umu kada je u svom delu O pesničkoj umetnosti saopštio da ozbiljna književnost zaslu-
žuje dostojanstvo kakvo priprada filozofiji.¹³

Autor

zvanje

On crime and punishment

A b s t r a c t

During the period of ten years Dostojevski analyzed the destinies and characters of vagabonds and robbers in Siberia and „... generally speaking everything which belonged to the monotonous and sad life.“ His psychological eye being always awake penetrated into the most delicate parts of human soul. Describing about forty various pathological types in his books, Dostojevski became the writer of the underground. The novel „Crime and punishment“ represents some kind of a case-study and discussion on the sense and absurdity of crime and punishment which are the central notions of criminal law. Reflections about crime and the ways and purpose of its performers being punished are as old as a mankind. Certain criminal acts such as a murder have existed in all societies and periods of time. The difference is in the reaction to them – from revenge to resocialization, from death penalty to its abolition. Also, there have been the differences in comprehensions about the causes leading to criminal acts, and about the fact whether the factors having an influence over an individual are purely internal by nature, or whether they are a result of a cooperation with external circumstances to which one should give priority. Building a society without crime is a challenge to which no one has succeeded to reply.

Key words: crime, punishment

¹³ Stanovčić, V., (2005). Doprinos istorijskih i književnih dela razumevanju političkih pojava, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, str. 122.

Literatura

1. Andrić, I., (2007). Znakovi pored puta, Beograd, Prosveta
2. Bošković, M., (1995). Kriminologija i socijalna patologija, društvo – zločin, strast i bolest Novi Sad, Izdavačko preduzeće Matice srpske
3. Čejović, B., (2006). Krivično pravo, Beograd, Dosije
4. Dostojevski, Fjodor, Zločin i kazna, Rad, Beograd, 1964.
5. Dostojevski, F., (2003). Poniženi i uvređeni, Beograd, Lento
6. Ignjatović, A., (2002). Komandna odgovornost u međunarodnom krivičnom pravu, Beograd, Vojnoizdavački zavod
7. Ignjatović, A., (2009). Komplementarnost tretmana u procesu resocijalizacije, *Pravo – teorija i praksa* 26 (9–10), str. 3–20
8. Marković, M., (2009). Ubistvo iz koristoljublja, *Pravo – teorija i praksa* 26 (9–10), str. 21–35
9. Marković, M., (2008). Privilegovana (lakša) ubistva, *Pravo – teorija i praksa* (11–12), str. 92–112
10. Stanovčić, V., (2005). Doprinos istorijskih i književnih dela razumevanju političkih pojava, *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (118–119), str. 93–124.
11. Tolstoj, L., (2003). Rat i mir, Beograd, Dereta